

AZ ELSŐ ÚN. ESZTERGOMI ZSINATI HATÁROZATOK  
KELETKEZÉSÉNEK PROBLÉMÁI

A fennmaradt XI. századi dekrétumok közül, azok datálását illetően — noha sem a Szent István-i, sem a Kálmán-féle törvényhozás problematikája nem megnyugtatóan megoldott —, kétségtelenül a legtöbb fejtörést az I. László nevéhez kapcsolt dekrétumok jelentik. Ebből adódóan — mint köztudott —, a legkülönfélébb álláspontok születtek a törvénykönyvek sorrendjét illetően is,<sup>1</sup> sőt Pauler Gyulának az a nézete is követőkre talált, mely szerint László nevéhez nem három, hanem négy dekrétum köthető.<sup>2</sup> Negyediknek, amely szerint a történészek által Könyves Kálmán korára helyezett első esztergomi, azaz a Lőrinc-féle zsinati határozatok tekinthetők, sőt azok — véleménye szerint — a keletkezés sorrendjét illetően meg is előzik Szent László egyetlen datált dekrétuma, az 1092. évi szabolcsi zsinat határozatait.

Feltételezését főként az említett esztergomi zsinat 52. (helyesen 55.) kánonjára<sup>3</sup> alapozza, amely a nő bizonyított házasságtörése esetében helyt ad az elválásnak,

<sup>1</sup> A XI. század történetével foglalkozó kutatók abban mindnyájan egyetértenek, hogy az ún. I. dekrétum a keletkezés sorrendjében az utolsó. Támpondot erre a törvénykönyv dátuma szolgáltat (1092). A II. és III. dekrétumot illetően azonban nem ilyen egyértelmű a helyzet. Egyes történészek véleménye szerint legelőször a II. keletkezett (PAULER GYULA: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Bp. 1899. I. 440—441. 284. jegyz. — csak a 10. pontig, a dekrétum második fele szerint a III. után; HÓMAN BÁLINT—SZEKFI GYULA: Magyar történet I. Bp. 1935. 285.; ERDÉLYI LÁSZLÓ: Magyarország társadalma XI. századi törvényeiben. Bp. 1907. 139—140.; Uő.: Magyarország törvényei Szent Istvántól Mohácsig. Bp. 1942. 35. — csak a 18. pontig, második fele a III. után), a többség szerint azonban a III. dekrétum volt az első. Egyesek az I. László uralkodását megelőző időre datálják (MAX BÜDINGER: Ein Buch ungarischer Geschichte 1058—1100. Leipzig 1866. 19—20. 1. jegyz.; MARCZALI HENRIK: Magyarország története az Árpádok korában, 1038—1301. In: A magyar nemzet története II. Bp. 1896. 108. 1. jegyz.; SZÉKELY GYÖRGY: Prefeudális társadalom Magyarországon. Valóság 1948. 139—140.; SZILÁGYI LORÁND: Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához I. rész 1000-tól 1526-ig. Szerk. LEDERER EMMA. Bp. 1964. 27—45.; BEÉR JÁNOS—CSIZMADIA ANDOR: Történelmünk a jogalkotás tükrében. Sarkalatos honi törvényeinkből 1001—1949. Bp. 1966. 60.; BÓNIS GYÖRGY: Középkori jogunk elemei. A római és a kánonjog irodalma hazánkban. Bp. 1972. 18.; KRISTÓ GYULA: A XI. századi hercegség története Magyarország. Bp. 1974. 74.; Uő.: Üzbég és tolvaj. In: Tanulmányok az Árpád-korról. Bp. 1983. 443.; KUMOROVITZ L. BERNÁT: Szent László vásár-törvénye és Kálmán király pecsétes cartulája. In: Athleta Patriae, szerk. MEZEY LÁSZLÓ. Bp. 1980. 93.), vannak akik uralkodása kezdetére LEDERER EMMA: A feudalizmus kialakulása Magyarországon. Bp. 1959. 35.; Előzmények és a magyar történet 1242-ig. In: Magyarország története I. Bp. 1984. 900. (a továbbiakban: Magyarország története I. 1984) — a vonatkozó részt GYÖRFFY GYÖRGY írta. Szerinte az első rész 1077—1083 táján, a második 1083 után szülehetett.).

<sup>2</sup> PAULER: i. m. 448—449. 320. jegyz.; KARÁCSONYI JÁNOS: Magyarország egyháztörténete fő vonásaiban 970-től 1900-ig. Nagyvárad 1915. 20.; ERDÉLYI: Magyarország társadalma 140—141.; Uő.: Magyarország törvényei 34—35.

<sup>3</sup> ZÁVODSZKY LEVENTE: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. (Függelék: a törvények szövege.) Bp. 1904. 203—204.

újránősülésnek, ám az I. László nevéhez kötött szabolcsi zsinat 20. fejezete<sup>4</sup> szerint a felek ilyen esetben elválhatnak, de a férj sem léphet új házasságra. Tehát Szent László I. dekrétuma szigorúbb intézkedést tartalmaz, később kellett születnie, mint az első ún. esztergomi zsinati határozatok. Ezt bizonyítja még Pauler szerint a „ténylegesen Kálmán alatt hozott” második zsinat 5. kánonja<sup>5</sup> is, amely a László-féle I. dekrétumhoz hasonlóan foglal állást.<sup>6</sup> Második érve a papi cölibátussal kapcsolatos. Itt viszont maga Pauler is hallgatólagosan elismeri, hogy nincs ellentmondásban a szabolcsi és az első ún. esztergomi zsinat adott határozata: „az első zsinat 31. pontja<sup>7</sup> még elismeri a papi házasságot, a szabolcsi zsinat 3. kapitulum<sup>8</sup> ezt szintén elfogadja, Kálmán törvénye (Albericus-gyűjtemény) hallgat, de már a második zsinat 9., 10. kapitulum<sup>9</sup> határozottan tiltja, és teljesen a pápák álláspontjára helyezkedik”.<sup>10</sup>

Závodszy Levente a törvények kritikai kiadását is tartalmazó tanulmányában cáfolja Pauler nézetét.<sup>11</sup> Utalva az első esztergomi zsinat 8., az előírt ünnepek megtartására vonatkozó fejezetére<sup>12</sup> megállapítja, hogy az ünnepeket a László uralkodása alatt megtartott szabolcsi zsinat határozta meg,<sup>13</sup> tehát az első esztergomi zsinatnak László első törvénykönyve után kellett keletkeznie. Az utóbb említett zsinat Kálmán korára datálására viszont érvként annak 26. fejezetét<sup>14</sup> említi, melyben szó esik az istenszolgálatok és bőjtök rendjét tartalmazó könyvecskéről, melyet szerinte a Praykódex Seraphin nevével hoz kapcsolatba, aki Kálmán uralkodása alatt (1096—1104) ült az esztergomi érseki székben.<sup>15</sup> Závodszy a papok házasságára vonatkozó — véleményünk szerint leggyengébb — Pauler-érvet is cáfolja, mivel az első ún. esztergomi zsinat említett pontját követő, 32. fejezetével<sup>16</sup> bizonyítja, hogy a zsinat e kérdésben átmeneti állapotot jelez.<sup>17</sup> Tegyük hozzá, hogy a papi házasság tiltása nem új téma az egyháztörténetben. Évszázadok óta eredménytelenül kísérleteztek

<sup>4</sup> Uo. 161.

<sup>5</sup> Uo. 207.

<sup>6</sup> A házassági törvényhozás körüli problémára már KARÁCSON IMRE is felfigyelt. Szerinte a szabolcsi zsinat 20. pontja a római egyház házasságjogi törvényének megfelelő, viszont az első zsinat 55. kánonja a római egyház jogelveivel semmiképpen sem fér össze, inkább a görög kánonok hatása érezhető rajta; majd a második zsinat 5. pontja már ismét összeegyeztethető a római elvekkel. (Vö. KARÁCSON IMRE: A XI. és XII. századbeli magyarországi zsinatok és azoknak a külföldi zsinatokhoz való viszonya. Győr 1888. 59., 67—68., 90—91., 109.) Ez a megjegyzés azért érdekes, mert ugyanakkor Karácson azt is megállapítja, hogy 1. az esztergomi zsinat határozatain az 1100. évi poitiersi zsinat hatása érezhető (Uo. 103.); 2. e zsinat kánonjaiban az egyetemes egyház fegyelmi és jogi álláspontjára helyezkedik, mert kánonjai egészében vagy csekély változtatással azon törvényeket szabják meg, melyek a pápák és a régi zsinatok határozatai után érvényben voltak (Uo. 104.). Lehetséges lenne, hogy csak a házasságjogi törvényeken legyen érezhető a görög kánonok hatása?

<sup>7</sup> ZÁVODSZKY: i. m. 158.

<sup>8</sup> Uo. 201.

<sup>9</sup> Uo. 208.

<sup>10</sup> PAULER: i. m. 449. 320. jegyz.

<sup>11</sup> ZÁVODSZKY: i. m. 95—96.

<sup>12</sup> Uo. 199.

<sup>13</sup> I. László I. 38.; Uo. 164.

<sup>14</sup> Uo. 200.

<sup>15</sup> Uo. 96.

<sup>16</sup> Uo. 201.

<sup>17</sup> Uo. 96.

bevezetésével a pápák, és az a papság részéről mindvégig nagy ellenállásba ütközött.<sup>18</sup> Végezetül pedig Závodszy megállapítja, hogy a kérdéses zsinati határozatokon az 1095. évi piacenzai és az 1100. évi poitiersi zsinatok kétségtelen hatása érezhető.<sup>19</sup>

Závodszy érvei figyelemreméltóak. Ehhez még hozzáfűznénk: noha maga Pauler is elismeri, hogy a Thuróczi-kódex szerint az első ún. esztergomi zsinatot a Kálmán korában élt Lőrinc érsek és tíz suffraganeusa tartotta, de nem hisz a XV. századi feljegyzésnek.<sup>20</sup> Nagyon érdekes viszont, hogy Závodszy nem reflektál Pauler legdöntőbb, házasságtöréssel kapcsolatos érvére, sőt az említett zsinatok külföldi forrásait vizsgálva megállapítja, hogy a szabolcsi zsinat 20. pontja, mely szerint lehetséges a válás házasságtörés esetén, de az újránősülés tiltott, megegyezik,<sup>21</sup> míg az első esztergomi zsinat 55. fejezete, mely megengedi a férj újránősülését, nem egyezik a külföldi intézkedéssel.<sup>22</sup> Ehhez még hozzáfűznénk, hogy a feltehetően legkésőbb keletkezett Kálmán-kori második zsinat 5. pontja forrásául maga Závodszy is a László-féle szabolcsi zsinat 20. kapitulumát jelöli meg.<sup>23</sup> Végeredményben tehát kimondatlanul egyetért Paulerrel, mikor azt mondja, hogy „míg külföldön a házasság felbonthatatlan”, tehát az újránősülés eleve lehetetlen, „addig nálunk házasságtörés és hűtlen elhagyás esetében felbontható”<sup>24</sup>, sőt tegyük hozzá, az első esztergomi zsinat említett határozata alapján az újránősülés is lehetséges. Végül, megállapítja, hogy hazánkban még a fejlődés stádiumában volt a kereszténység, s bizonyos időnek el kellett telnie, míg az odafejlődött, ahol már a külföld állott.<sup>25</sup> Lehetséges lenne, hogy ez már bekövetkezett volna a Kálmán korában tartott ún. második zsinat határozatai meghozatalának idejében, hiszen egy évtized sem telhetett el azóta? Megállapítható tehát, hogy a Pauler által látott ellentmondást Závodszy nem tudta feloldani. Nyilván ebből eredhet, hogy az előbbi nézetének követői is voltak.<sup>26</sup> Erdélyi László nemcsak magáévá tette Pauler érveit, hanem még eggyel meg is toldotta. Szerinte ugyanis két Lőrinc nevű esztergomi érsek lehetett, és az első hozta e határozatokat, aki Nehemias (1077) és Acha (1094) érseki évei közé teendő.<sup>27</sup> E feltételezését valószínűleg arra alapozza, hogy valóban nem tudjuk a csekély számú okleveles anyag alapján, ki ült 1077 és 1094 közt az esztergomi érseki székben. Ez a tény viszont Erdélyi érvét nem bizonyítja. Ismereteink szerint a leg-

<sup>18</sup> Már az elvirai zsinat (300 körül) 33. kánonja tiltja a püspököknek, papoknak és diakonusoknak, hogy feleségükkel együtt éljenek. I. Leo és I. Gergely pápák e zsinati határozatot az egész egyházra nézve törvényerőre emelték. Eredménytelenül. A cölibátus elvét VII. Gergely és a reformmozgalom állította helyre. Hogy mennyire nem sikerült e kánonoknak érvényt szerezni, bizonyítja az is, hogy az 1139-ben tartott második lateráni egyetemes zsinat, sőt még az 1545—1563-ban sorra kerülő tridenti egyetemes zsinat is foglalkozik a cölibátus kérdésével. (Vö. GERGELY JENŐ: A pápaság története. Bp. 1982. 93—94.; legújabban: SZÉKELY GYÖRGY: VII. Gergely. Bp. 1984. 28., 42., 48., 92—93., 95—98., 155., 176—178., 200—201., 224., 278—279., 282—283., 335.)

<sup>19</sup> ZÁVODSZKY: i. m. 96. (Vö. KARÁCSON IMRE fentebb, a 6. jegyzetben ismertett nézetét.)

<sup>20</sup> PAULER: i. m. 448. 320. jegyz. — Tulajdonképpen ZÁVODSZKY sem hisz a feljegyzésnek, amint az érveléséből kitűnik, mert különben e zsinat Kálmán-kori eredetét nem bizonyítaná Seraphin nevével. (Vö. i. m. 96.)

<sup>21</sup> Uo. 71—72.

<sup>22</sup> Uo. 111—112.

<sup>23</sup> Uo. 121.

<sup>24</sup> Uo. 111.

<sup>25</sup> Uo.

<sup>26</sup> L. fentebb 2. jegyz.

<sup>27</sup> ERDÉLYI: Magyarország törvényei-34. 1. jegyz. KNAUZ-ra hivatkozik, aki viszont 1077 és 1094 közt egy 1093-ban kelt oklevél alapján csak István nevű érsekről tud. (Vö. FERDINANDUS KNAUZ: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I. Strigonii 1874. 64.) Az oklevél azonban SZENTPÉTERY szerint hamis, noha egy 1091 táján kelt kétségtelenül hiteles alapján készült. (Vö. SZENTPÉTERY IMRE: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. Bp. 1923. 11.)

újabb kutatás nem reflektált a Pauler által felvetett kérdésre. Egyedül Gerics József adott kételyének kifejezést, amikor az első esztergomi zsinat határozatainak Kálmán korára datálását — Paulerre és Erdélyire hivatkozva — vitásnak tartotta.<sup>28</sup>

Arra a kérdésre, hogy László vagy Kálmán nevéhez köthetők-e az említett zsinati határozatok, nézetünk szerint válaszernt csak a kéziratokhoz folyamodhatunk.

Kálmán törvényei — tudomásunk szerint — nyolc kéziratban maradtak fenn: a XII. századi Pray-,<sup>29</sup> a XV. századi Budai János-féle<sup>30</sup> és a Thuróczi-;<sup>31</sup> a XVI. századi Kollár-,<sup>32</sup> Ilosvay-,<sup>33</sup> Nádasdy-,<sup>34</sup> Debreceni<sup>35</sup> és Festetics-kódexekben<sup>36</sup>. E kéziratok közül csak a Kollár- és Ilosvay-kódexek nem tartalmazzák az első ún. esztergomi zsinat határozatait. A zsinat datálását megnehezíti, hogy a legkorábbi, Kálmán korához legközelebb álló Pray-kódex semmiféle címet és így utalást sem tartalmaz sem az érsek, sem Kálmán király nevére. A későbbi kéziratok ugyan hozzák a Thuróczi-kódexből ismert „Incipiunt capitula de synodalibus decretis domini archiepiscopi Laurentii Strigoniensis metropolitani et decem suffraganeorum suorum”<sup>37</sup> címet, de a XV. századi kéziratok kivételével e határozatok mindegyikben utolsóként szerepelnek,<sup>38</sup> a „Finis decreti Colomani Regis” zárómondat után. Mi lehet ennek az oka? Elképzelhető lenne, hogy e zsinat határozatai legkésőbb keletkeztek volna, esetleg Kálmán halála után, de még Lőrinc érseksége idején?<sup>39</sup> Vagy a másoló — helyesen — nem tartván dekrétumnak e határozatokat, ezért illesztette volna korai törvényhozásunk emlékei közé a legutolsó helyre? Akkor viszont miért szerepelnek az ún. második zsinat határozatai Kálmán dekrétumai között „Secundus liber Colomani Regis”<sup>40</sup> cím alatt? Vagy egy olyan példányról másolták volna Kálmán törvényeit, a Kollár- és Ilosvay-kódexekhez hasonlóan, amely nem tartalmazta a kérdéses zsinati határozatokat, és e kéziratok őséne scriptora egy, csak e kánonokat tartalmazó kézitratról is másolván teljesebbé tette példányát?

<sup>28</sup> GERICS JÓZSEF: Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 22. Bp. 1961. 88.

<sup>29</sup> OSZKK, MNY 1.

<sup>30</sup> Csak XVIII. századi másolatával rendelkezünk, melynek jelzete: OL, I/7 Kollár-gyűjtemény „Weiss 152. (267)” r. sz. 55. (Vö. JÁNOSI MONIKA: A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek. Magyar Könyvszemle 94 (1978) 3–4, 228–231.

<sup>31</sup> OSZKK, Cod. Lat. 407.

<sup>32</sup> OL, I/7 Kollár-gyűjtemény „Blau 85 (250)” r. sz. 32. (Vö. JÁNOSI: i. m. 232–234.)

<sup>33</sup> OSZKK, Fol. Lat. 4023. (Vö. utoljára: LADÁNYI ERZSÉBET: Az Ilosvay-kódex keletkezésének körülményei. Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára. Bp. 1980. 169–179.)

<sup>34</sup> Bp-i Egyet. Könyvt. Kézirattár, G 39. (Vö. JÁNOSI: i. m. 235–250.)

<sup>35</sup> Debreceni Ref. Koll. Könyvtára, R 466. (Vö. IVÁNYI BÉLA: Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése. Bp. 1926. 57–60. és 101. jegyz.)

<sup>36</sup> OSZKK, Fol. Lat. 4355. (Vö. JÁNOSI: i. m. 235–250., 251.)

<sup>37</sup> A Budai János-féle kéziratban — a másolás alapján — a cím teljesen azonos a Thuróczi-kódexben levővel. A Nádasdy- és annak XVI. század végi másolatában, a Festetics-kódexben: „Decreta Synodi per dominum archiepiscopum Laurentium Strigoniensem et decem suffraganeos suos caelebratae: Tempore Colomani Regis”. A Debreceni kéziratban: „Incipiunt capitula synodaliū decretorum Laurentii Archiepiscopi Metropolitanī Strigoniensis, et decem suffraganeorum suorum tempore Colomani Regis”.

<sup>38</sup> A másolat alapján nem lehet pontosan rekonstruálni a Budai János-féle kódexben a Kálmán nevéhez kötött határozatok sorrendjét.

<sup>39</sup> Hogy pontosan meddig töltötte be Lőrinc e méltóságot, nem tudjuk. Viszont arra sincs adat, hogy 1116-ban elhalálozott volna. KNAUZ szerint II. Istvánt 1116-ban még ő koronázta. A következő főpap e székben — kiról tudomásunk van — Marcell, de ő csak 1124-ben szerepel először okleveleinkben. (Vö. F. KNAUZ: i. m. XVII., 72., 78–82.)

<sup>40</sup> Megjegyzésre méltó, hogy a kéziratokban az ún. Kálmán-féle második törvénykönyv sorrendje — függetlenül attól, hogy tartalmazzák-e a kérdéses zsinati határozatokat vagy sem — meg-egyezik. A sorrend ZÁVODSZKY címelnevezéseivel élve: Capitula Colomanni regis de Judeis — Fragmenta constitutionum synodaliū — Synodus altera sub Colomanno rege celebrata.

Nézetünk szerint ez utóbbi látszik bizonyosnak, annál is inkább, mivel — tudomásunk szerint — először ültek össze Magyarország főpapjai a király jelenléte nélkül — erre utal: „Inprimis interpellandus est rex”<sup>41</sup> —, az esztergomi érsek elnökletével az egyházi ügyek rendezése céljából,<sup>42</sup> és így az elhangzottakat írásba is kellett foglalniuk. Az a tény pedig, hogy a Thuróczi-kódex vagy a másolata alapjául szolgáló kézirat scriptora betoldotta e határozatokat Kálmán dekrétumai közé,<sup>43</sup> bizonyítja azt is, hogy Kálmán uralkodása alatt hozott kánonoknak tartotta. Az első esztergomi zsinati határozatok Kálmán korára datálását alátámasztja még annak 55. pontjában a „secundum iudicium regis Ladislai” kifejezés<sup>44</sup> is, valamint a Nádasdy-, annak másolata, a Festetics- és a Debreceni kéziratokban a cím utolsó szavai: „tempore Colomani Regis”. Tehát az említett zsinat egyértelműen Kálmán korára datálásában a kéziratok alapján nincs okunk kételkedni. Ebből következik, hogy az a nézet, mely szerint László nevéhez négy dekrétum köthető, negyediknek pedig az első esztergomi zsinati határozatok tekinthetők, nem fogadható el.

A kérdés csak az, hogy Seraphin vagy Lőrinc érseksége alatt hozták-e őket. A kéziratok alapján — ahogy arra már fentebb utaltunk —, Lőrinc érsek nevéhez kötésük egyértelműnek látszik, mégis jeles történészek Seraphin nevéhez kapcsolták. Ennek az oka pedig az volt, hogy a tudós erdélyi püspök, Batthyány Ignác, összefüggést látott a Pray-kódexben az első zsinat 26. fejezete<sup>45</sup> és a két zsinati kánongyűjteményt követő „Incipit libellus in ordine romano” című liturgia között, ahol szintén található szabályok az isteni szolgálat szertartásairól és a bűjtökről. Így Batthyány az egyházi törvényeket kiadván, az első és a második esztergomi zsinat kánonjai közé ékelve az utóbb említett liturgiát hozza „Ordo Divinorum officium in Synodo Seraphini Archiepiscopi Strigoniensis collaudatus ex MS Codice seculi XII. editus” címmel.<sup>46</sup> Sőt, bár minden fejezetet alapos magyarázattal, utalással lát el, de hogy a kánonokban érintett „Ordo officiorum et ieuniorum” ugyanaz-e, mint amit a Pray-kódex „libellus in ordine romano” cím alatt említ, nem bizonyítja;<sup>47</sup> mint ahogy azt sem, hogy miért datálja a liturgiát Seraphin érseksége idejére. Ezért feltűnő, hogy olyan jeles tudósok, mint Endlicher,<sup>48</sup> Karácson<sup>49</sup> és Závodszy<sup>50</sup> vagy rá való hivatkozással, vagy anélkül, magukévá tették e nézetet a kérdés felülvizsgálása nélkül. A legújabb kutatás — tudomásunk szerint — nem szentelt figyelmet a határozatok keletkezésének problémájára. Történészeink abban általában egyetértenek — feltehetően Závodszy bírálata alapján —, hogy e zsinatot csak Kálmán

<sup>41</sup> ZÁVODSZKY: i. m. 197.

<sup>42</sup> Megjegyeznénk viszont, hogy a kódexekben sehol sincs utalás arra, hogy e zsinatot Esztergomba hívták volna össze. Az a tény, hogy Lőrinc esztergomi érsek volt, nem jelenti feltétlenül azt, hogy székhelyén tartották a zsinatot. Hiszen 1106-ban Zárában is volt egy Lőrinc esztergomi érsek által összehívott zsinat. (T. SMÍČEKLAS: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije II. Zagreb 1904. 16—18.)

<sup>43</sup> A kétségtelenül Kálmán idejében hozott Albericus-gyűjtemény és a „Sequitur capitulum bonum” címmel hozott hét pontból álló zsidótörvény, két fejezetből álló zsinati töredék és Kálmán-kori második zsinat közé.

<sup>44</sup> ZÁVODSZKY: i. m. 204. E kifejezés mindegyikben, így a Pray-kódexben is szerepel.

<sup>45</sup> Uo. 200.

<sup>46</sup> IGNATIUS BATTHYÁNY: Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium II. Claudiopoli 1827. 130—196.

<sup>47</sup> A liturgiai vizsgálatok alapján viszont feltehető, hogy a kánonok külön voltak valahol, és régebbiek, mint a gyűjtemény. (Vö. Régi magyar nyelvemlékek I. Szerk. DÖBRENTÉI GÁBOR. Buda 1838. LXXIV., CII., CIV.)

<sup>48</sup> STEPHANUS LADISLAUS ENDLICHER: Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana. Sangalli 1849. 351., 372.

<sup>49</sup> KARÁCSON: i. m. 97., 111.

<sup>50</sup> ZÁVODSZKY: i. m. 96.

korában tarthatták, de — ha datálják —, óvatosan úgy fogalmazzuk, hogy Seraphin és Lőrinc érsekségének ideje is számbajöhet: „1100 után”.<sup>51</sup> Érdekes viszont, hogy noha Györffy György — helyesen — Lőrinc érsekségének ideje mellett tör lándzsát: „Kálmán uralkodása második felében ... tartotta Lőrinc esztergomi érsek”,<sup>52</sup> addig ugyanezen mű időrendi áttekintésében ismét az óvatos „1100 után” szerepel.<sup>53</sup> A Pray-kódex említett részeit mi is alaposan áttanulmányoztuk, de sehol sem akadunk olyan adatra, ami a Seraphin érsekségére való datálását igazolná. Az a tény, hogy a XV., XVI. századi kéziratok a határozatok címében Lőrinc érsekre és annak tíz suffraganeusára utalnak, nem lehet véletlen. Véleményünk szerint kellett hogy legyen valami konkrét, korábbi időből származó útmutató előttük. Utólag, a XV. században, ezt így nem találhatták ki. Mivel a zágrábi episcopatus-t még László alapította,<sup>54</sup> a később Kálmán által alapított nyitraival<sup>55</sup> viszont a püspökségek száma tizenkettőre, a püspököké pedig az esztergomi érseken kívül tizenegyre emelkedne,<sup>56</sup> így e határozatok létrejöttének időpontját Seraphin halála (1104) és a nyitrai püspökség első említése (1112—1113) között kell keresnünk.

Ami pedig a kritikus házasságtöréssel kapcsolatos fejezeteket illeti, melyet Pauler legfontosabb ellenérvként hozott fel, és amellyel Závodszy egyébként helytálló bírálata is ellentmondásos maradt, megállapíthatjuk, hogy a tényleges helyzet nem volt olyan végletes, mint ahogy azt Pauler gondolta. Ugyanis a korabeli források a László alatt hozott határozattal ellentétes értelmű, az első ún. esztergomi zsinat határozatának jobban megfelelő eseményekről is tudósítanak: I. Fülöp francia király (1060—1108) feleségét elbocsátva feleségül vette barátnőjét, Bertradát, aki korábban szintén házasságban élt. I. Fülöp második házasságával a francia püspöki kar tagjai közül mindössze egy nem értett egyet, Chartres-i Yves, és az ő szembenállásának oka sem tulajdonképpen a házasságtörés és újranősülés volt, hanem mert Fülöp és Bertrada rokonságban álltak egymással, a vérfertőzést pedig tiltotta az egyház, tehát II. Orbán pápa (1088—1099) a francia királyt ezért közösi tette ki 1095-ben a clermonti zsinaton.<sup>57</sup> Hasonló eset történt korábban, 1060-ban, egy bizonyos Raoullal, Wexin és Crepy grófjával. Az elzavart feleség a pápának tett panaszt, mire Raoult kiközösítették, de nem házasságtörés és új házassághoz, hanem vérfertőzés miatt, „mert jogellenesen egyesült a meghalt király — saját unokatestvére — feleségével”.<sup>58</sup> Noha már Jámbor Lajos 829-i párizsi zsinata óta tiltotta az egyház házasságtörés esetén az újranősülést,<sup>59</sup> a pápa egyik esetben sem ezért közösi tette ki a házasságtörő férjet. Bizonyos tehát, hogy ebben az időben létezik két párhuzamosan ható, egyházon belüli álláspont, mely szerint: 1. házasságtörés esetén el lehet válni, de újranősülni nem lehet; 2. válás után az újranősülés is lehetséges.

Az akkori belpolitikai helyzet miatt általában szigorúbb törvényeket hozó I. László tehát ebben a kérdésben sem engedhetett, annál is inkább, mert az uralko-

<sup>51</sup> SZILÁGYI LORÁND véleménye: Szöveggyűjtemény Magyarország története tanulmányozásához 59.; Magyarország történeti kronológiája I. Bp. 1981. 99.

<sup>52</sup> Magyarország története I. (1984) 956.

<sup>53</sup> Uo. 1520.

<sup>54</sup> I. TKALČIĆ: Monumenta historiae episcopatus Zagrabiensis saec. XII. et XIII. I. Zagrabiæ 1873. 1—2.

<sup>55</sup> A pannonthalmi Szent Benedek-rend története I. Szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ. Bp. 1902. 594. Vö. Magyarország története I. (1984) 963.

<sup>56</sup> Az esztergomi érseki tartományhoz a középkorban sohasem tartozott tíz püspöki egyházmegye. Így a tíz suffraganeus alatt az érseken kívüli magyar püspöki kart kell érteni.

<sup>57</sup> GEORGES DUBY: Le chevalier la femme et le prêtre. Le mariage dans la France féodale. Paris 1981. 8—26.

<sup>58</sup> Uo. 137.

<sup>59</sup> Uo. 35.

dása alatt kibontakozó investitúraharcban VII. Gergellyel (1073—1085) való jó kapcsolata sem a legegységesebb,<sup>60</sup> sőt II. Orbán pápával (1088—1099) a kezdeti jó viszony után 1091—1095 között szembe is került<sup>61</sup>. A mindvégig pápához húzó, uralkodása második felében az investitúrajogáról is lemondó Kálmán viszont inkább állhatott a realitás talaján, és csak akkor szigorított, amikor az már elkerülhetetlenné vált.<sup>62</sup> Sőt az sem lehetetlen, hogy az ún. második esztergomi zsinat László kapitulumához hasonlóan szigorú határozata meghozatalához hozzájárulhatott az a tény is, hogy Kálmán második feleségét, Euphemiát, házasságtörésen érve, feltehetően 1114-ben, elkergeti.<sup>63</sup>

<sup>60</sup> A császár mellé nem állt, de a pápaságtól is elhatárolta magát, ha az szükségesnek látszott; és a német politikai viszonylatban inkább volt császárellenes, mintsem pápabarát. Maga VII. Gergely is így látta, ezért intette 1079-ben a magyar királyt okosságára hivatkozva, hogy mindenkor „az igazság útját” kövesse. A pápa uralmi igényeinek László tehát 1079-ben sem vetette alá magát, s március 21-én a pápa magához a királyhoz fordult; hiányolta, hogy senkit követül nem küldött hozzá, sürgette őt, hogy ha még nem küldte volna el hírvivőit, többé azt ne hanyagolja el. A magyar király tehát kihasználta a maga expanziójára a német középkori birodalom XI. századi gyengülését, de a pápaság egyetemes uralmával szembeszállt. (SZÉKELY: VII. Gergely 284—285.)

<sup>61</sup> HÓMAN: Magyar történet I. 342—345.; GYÖRFFY GYÖRGY: A „lovagszent” uralkodása (1077—1095). Történelmi Szemle 1977. 560.; MAKK FERENC: Megjegyzések Kálmán külpolitikájához. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica LXVII. Szeged 1980. 21—22.

<sup>62</sup> A guastallai zsinatra: GEORGIUS FEJÉR: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis II. Budae 1829. 45. Az általunk mondottakra vö. KRISTÓ GYULA: A XI. századi hercegség 118—119.; MAKK FERENC: i. m. 23., 27.; Magyarország története I. (1984) 953., 1519.

<sup>63</sup> Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I. Szerk. SZENTPÉTERY IMRE. Bp. 1937. 429. Vö. PAULER: i. m. 223—224., 469. 415. jegyz.; WERTNER MÓR: Az Árpádok családi története. Nagybecskerek 1892. 222—225.; HODINKA ANTAL: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Bp. 1916. 95.; В. Т. Пашуто. Внешняя политика Древней Руси. Москва, 1968. 167., 334.; Magyarország története I. (1984) 958.

*M. Jánosi*

LES PROBLÈMES DE LA NAISSANCE DES DÉCRETS CONCILIAIRES  
DU PREMIER CONCILE NOMMÉ D'ESZTERGOM

L'auteur, bien qu'il réfute la conception de Gyula Pauler selon laquelle quatre décrets peuvent être liés au nom de Ladislas 1<sup>er</sup>, et le quatrième c'est les décrets conciliaires du premier concile nommé d'Esztergom. En même temps, il attire l'attention sur les contradictions vues par Pauler mais jusqu'ici non relevées entre les chapitres concernant l'adultère (concile de Szabolcs 20., le premier concile nommé d'Esztergom 55., et le deuxième concile d'Esztergom 5.) D'après huit manuscrits, il démontre que le premier concile nommé d'Esztergom aurait pu lieu à l'époque de Coloman, sous l'archevêché de Laurent entre 1104 et 1112—13.

*Йаноши М.*

ПРОБЛЕМЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПОСТАНОВЛЕНИЙ ТАК  
НАЗЫВАЕМОГО ПЕРВОГО ЭСТЕРГОМСКОГО СОБОРА

Автор с одной стороны опровергает мнение Дьюлы Паулера, согласно которому с именем Ласло I. связаны четыре декрета, и четвертым из которых являются постановления эстергомского собора, а с другой — обращает внимание на замеченное Паулерым противоречие между главами, излагающими супружескую измену. Автор статьи на основе восьми рукописей доказывает, что т.н. эстергомский собор мог возникнуть при Кальмане, при епископстве Лёринца (1104 и 1112—13).